

Олесь ФЕДУРУК (Київ)

БІБЛІОТЕКА ІВАНА ФРАНКА: НАУКОВИЙ ОПИС: У 4 т. – К.: [КРИТИКА], 2010. – Т. 1 / УПОРЯДНИКИ Г. БУРЛАКА (НАУК. КЕРІВНИК), С. ЗАХАРКІН, Р. КИСЕЛЬОВ, З. КРАПИВКА, Н. ЛИСЕНКО, Т. МАСЛЯНЧУК, Л. МІРОШНИЧЕНКО, Л. ЧЕРНИШЕНКО; ПЕРЕДНЄ СЛОВО М. ЖУЛИНСЬКОГО; ВСТУПНА СТАТТЯ Я. МЕЛЬНИК. – 622 с.

В Україні існує єдина особиста бібліотека такого обширу і рівня. Це бібліотека Івана Франка, яка нині зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Багаторічна праця цілого колективу упорядників, наукового й художньо-технічного редактора, фотографа й верстальника увінчалася виданням, гідним бути описом цієї бібліотеки: з'явився перший том опису із запланованих чотирьох.

Перед тим, як аналізувати рецензоване видання, звернімося до проблеми збереження особистих бібліотек. І тут – найпарадоксальніше. Ті, хто мав би дбати про примноження бібліотечних ресурсів країни, у першу чергу найбагатші бібліотеки нашої країни, на жаль, надто неохоче у своїх фондах формують колекції особистих бібліотек. Наявні у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського та Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка книжкові збірки (далеко не повні!) Михайла Возняка, Ієремії Айзенштока, Павла Попова та ще кількох інших (мова про ті колекції, які сформувалися за советської доби й у наш час) – це, по суті, ніщо в порівнянні з тим, скільки було втрачено, скільки можна було зберегти і скільки ще можна буде врятувати, якщо на те будуть розуміння, бажання і тверда воля керівництва цих та інших національних і спеціалізованих відомчих бібліотек.

Трохи історії. Чого тільки була варта бібліотека постаті, співмірної з Іваном Франком, – Михайла Грушевського! Сумна доля цієї бібліотеки – це метафора всієї нашої науки й культури, пошматованої, фрагментованої, розстріляної та попаленої. Вона тричі гинула. Згоріла 1918 р. під прицільним гарматним обстрілом большевиків. Частина бібліотеки, яка зберігалася на львівській віллі Грушевського, під час Другої світової війни було звезено до приміщення НТШ, а по війні розпорошено разом з усіма збірками НТШ – розчинено у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка та поховано в дублетних запасниках. Відтак її розтягли, розікрали, списали, викинули на букіністичний ринок. Така ж доля спіткала й ту бібліотеку, яку Грушевський зібрав у Києві у 1920-ті рр. Після утворення в Києві музею

Михайла Грушевського уламки цієї колись величезної бібліотеки вряди-годи потрапляють туди від добродіїв-меценатів, які своїм коштом купують і передають книжки до музею. Відбувається спроба реконструкції назавжди втраченої бібліотеки...

Реконструкція особистих бібліотек визначних діячів національної культури – це те, що нам нині залишається робити замість того, аби своєчасно дбати про збереження цих бібліотек, а відтак – примноження нашого духовно-інтелектуального скарбу. Існують, утім, ще меморіальні бібліотеки при музеях Михайла Коцюбинського, Максима Рильського, Павла Тичини, Григорія Кочура, при Архіві-музеї літератури і мистецтва, в Інституті літератури тощо, проте таких прикладів небагато. Трапляються й щасливі винятки новітніх надходжень. Так, до бібліотеки Національного університету “Києво-Могилянська академія” надійшла вся книжкова збірка Омеляна Пріцака (її опис можна знайти в Інтернеті), до Парламентської бібліотеки – книгозбірня Степана Сірополка, до Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського поетапно надходить бібліотека Івана Микитенка, до Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника як окрема колекція увійшли бібліотечні й мистецькі збірки її меценатів Маріяна та Іванни Коців, а нещодавно – залишки бібліотеки Марка Антоновича з Канади (завдяки дирекції Канадського Інституту українських студій – Зенонові Когуту і Богданові Клідю). Свою величезну книгозбірню країні заповів Ярослав Дашкевич.

Зовсім інакше стоїть справа зі збереженням та вивченням особистих бібліотек у сусідніх країнах. Так, дослідниця з Росії пише: “За более чем столетнюю историю изучения личных библиотек в России накоплен значительный массив разнообразных и оригинальных исследований”¹. У Польщі, наприклад, попри велику кількість праць із книгознавства, існує й фундаментальне видання “Słownik pracowników książki polskiej” (Łódź, 1972) з двома додатками “Supliment I” і “Supliment II”, де ретельно зібрано інформацію про польських власників книгозбірень. У нас, на жаль, навпаки. Лише окремі спорадичні дослідження-реконструкції та описи: про музей Павла Потоцького², дарчі написи з бібліотечних колекцій Івана Микитенка³, Анто-на Петрушевича⁴, Григорія Данилевського⁵, опис бібліотеки Філарета Ко-

¹ *Ильина О. Н.* О некоторых подходах к реконструкции личных библиотек // Книжное дело в России в XIX – начале XX века. – СПб., 2006. – Вып. 13. – С. 70.

² *Білокін С.* Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. – К., 2006. – 476 с.

³ Дарчі написи в бібліотеці Івана Микитенка: Каталог / Укладач і автор вступ. нарису О. Микитенко; передм. С. Білоконя. – К., 2007. – 207 с.

⁴ *Колосовська О.* Автографи на книгах бібліотеки А. С. Петрушевича // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 39–72.

⁵ *Шоломова С. Б.* Автографи письменників у книжковому зібранні Г. П. Данилевського // Зб. наук. статей / Харківська держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2000. – Вип. 3. – С. 72–90.

лесси⁶. Цей перелік можна продовжити, але він буде не надто довгим. Отже, в українському суспільстві ще немає достатнього розуміння того, що особисті бібліотеки акумулюють не лише знання, вони є невід’ємними частинами духовного розвитку нації, її шляхетним обличчям. Відтак немає і достатнього матеріалу, на основі якого можуть з’являтися такі фундаментальні видання, як рецензоване.

На щастя, доля інших книгозбірень оминула бібліотеку Івана Франка. Як цілість, вона збереглася до наших днів, дивуючи величезним розмаїттям українських і європейських видань, стародруків і рукописних книг, які відображали по-ренесансному широкі зацікавлення її власника. За підрахунками Ярослави Мельник, бібліотека в різний час, у тому числі й за життя Франка, зазнала кількісно невеликих втрат – пропало 300 книжок. Востаннє два видання вкрадено, коли вона перебувала на тимчасовому зберіганні в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР, тобто у 1972–1980 рр.

Бібліографічний опис Франкової книгозбірні здійснено взірцево. Його структуру визначено за топографічним принципом. Сам Франко пронумерував томи своєї бібліотеки, розташувавши їх послідовно у книжкових шафах. Так вони подані й в опису. Уся бібліотека станом на серпень 1944 р. налічувала 7920 томів, зокрема 410 стародруків (відповідно до опису, який тоді здійснила Марія Деркач). Насправді кількість книжок була набагато більшою і сягала 12 тисяч, оскільки значну кількість видань Франко об’єднав у конволюти. У першому томі “Бібліотеки Івана Франка” описано 1200 томів. Це – 2373 назви видань, з яких 110 у бібліотеці нині відсутні (інформацію про них узято з каталогу “Спис книжок бібліотеки І. Ф[ранка] після томів”, який уклав сам письменник, довівши його до 1982 тому). Проте кількість описаних примірників є ще більшою, бо каталогізовано кожний номер газети, журналу (деякі числа, після зіставлення наявних примірників зі “Списом...”, виявилися також відсутні) і тому багатотомних видань, які входять до конволютів.

Описуючи Франкову книгозбірню, упорядники нотували: дані про опрацювання (власницька Франка чи іншої особи, видавнича; текст наклейок; стан збереження тощо); зміст конволюту, складений Франком власноруч (розміщений найчастіше на нижньому форзаці); тексти печаток, штампів, різноманітних наклейок, графізми; дарчі написи, власницькі підписи та інші записи на форзацах, титулі, шмуцтитулі (їх відтворено повністю з дотриманням мови оригіналу); помітки, підкреслення, відкреслення, закреслення, виправлення, які атрибутовано як такі, що належать перу Франка; помітки та записи інших осіб (переважно невстановлених).

Дуже важливо, що в бібліографічному описі було обрано дипломатичний принцип передачі текстів: мову не редагували, правопис відтворили

⁶ Книгозбірня Філарета Колесси: Каталог / Упор. Оксана Мельник-Гнатишин. – Львів, 1995. – 118 с.

буквально. Опис зроблено з великою точністю. Ось зразки бібліографічних записів:

Гоголь, Микола. Мертві душъ або Вандрѣвки Чичикова: Поема / Миколая В. Гоголя. – Львѣв: Накладомъ редакціи “Дѣла”; Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пѣд зарядомъ К. Беднарского, 1882. – 274, [6] с., 1 арк. портр.

У тексті записи, підкреслення, відкреслення, виправлення олівцем.

Блок пошкоджено.

Herzen, Aleksandr. Nouvelle phase de la littérature russe / Par A. Herzen (Iskander). – Bruxelles et Gand: C. Muquardt, Libraire-Éditeur, 1864. – 81, [1] p.

На шмуцтит. дарчий напис “Ярославу Домбровско[му] въ знакъ искреннаго соч[ув]ствія отъ Алекс. Герце[на]. 25 Авг. 1865. Женева” чорнилом.

Шмуцтит. пошкоджено; окремі арк. поплямовані.

Перший компонент у запису (його виділено півжирним шрифтом) відповідно до нинішніх бібліографічних норм – редакторський. Тут подаються справжні ім'я та прізвище автора сучасним правописом. Отже, цей компонент прописано внаслідок попередньо проведеної дослідницької праці. Упорядники ретельно розкривають псевдоніми, криптоніми, аноніми (які подають на своєму місці). Саме тут найчастіше трапляються фактографічні помилки і певна непослідовність у встановленні авторства, зокрема перекладних праць. Так, коли у квадратних дужках вказано автора анонімного перекладу повісті Чарлза Діккенса “Новорѣчны дзвонѣ” – Іван Белей (позиція № 714/2), то автора вищезазначеного перекладу “Мертвих душ” Гоголя, який знаходиться в тому ж конволюті, що й повість Діккенса (№ 714), не вказано, а це – Франко. Переклад “Книги пісень” Генріха Гайне (Львів, 1892) виконали Леся Українка і Максим Славинський, проте останнє прізвище ні в бібліографічному опису, ні в іменному покажчику не відзначено, натомість фігурує його псевдонім Максим Стависький (№ 1000/5). Брошура “Отвѣтъ «Бояну»-Стебельскому на «Письмо до Кулиша»: (Письмо къ редактору «Правды»)”, що вийшла під псевдонімом Русинь (Львів, 1867. – № 921/6), належить не перу Куліша⁷. Не розкрито авторство анонімних брошур “Slovo na slovo do Redaktora «Slova» і “Holos na Holos dlia Halyčyny” (обидві – Чернівці, 1861. – № 1066, 1066/1, 409а/4). Їх написав Антін Кобилянський. У додатку до першої брошури, до речі, вперше опубліковано декілька поезій Юрія Федьковича. Неназваними залишилися автори анонімних видань “Дѣтоубійство, совершаемое русскимъ правительствомъ. Женщины процесса московскихъ социалистовъ” (Женева, 1877. – № 273/5) та “Podole, Wołyń і Ukraina” (Львів, 1862. – № 1075/2). Це, відповідно, Михайло Драгоманов і Стефан Бушинський. Не розкритим ні в опису, ні в покажчику імен залишився і псевдонім Номис, під яким виступав Матвій Симонов (424/2, 425/

⁷ Див.: Федорук О. З приводу однієї дискусійної атрибуції // Слово і час. – 2009. – № 3. – С. 109.

2). Трапляється й така непослідовність: прізвище авторів, перекладачів чи навіть видавців в опису може не зазначатися, а в покажчику вони таки присутні (Михайло Обачний = Михайло Косач, А. Нечуй-вітер = Ганна Барвінок та ін.).

Ім'я та прізвище автора (редакторський компонент) подаються мовою видань. Коли для російської ця засада витримана наскрізно, то для польської та інших трапляються необумовлені винятки. Так, ім'я Омеляна Огоновського подано як "Emil" (№ 1146), а Омеляна Коссака – як "Omelian" (1155/3).

У назвах періодичних видань, альманахів та збірників велика й мала літера вживаються по-різному. Як видно, упорядники намагалися подавати їх відповідно до букви оригіналу, однак допустилися похибок. Наприклад, маємо "Киевская Старина" (№ 453), "Ватра: Літературный Збірник" і тут-таки: "Руска школа" замість "Руска Школа" (№ 1027), "Листок громади" замість "Листок Громади" (№ 926/1) тощо.

Зрідка трапляються недогляди: треба Адольф Добрянський, а не, як надруковано, Добранський (№ 316/6); Ісидор, а не Сидір Шараневич (с. 549), адже – Ісидор Пасічницький (с. 545); Олександр, а не Александр Герцен (с. 382); Данило Тянякевич, а не Тянякевичь (№ 930/2); Stepan Smal-Stockij, а не Smal Stockij (№ 1067), адже Bolesław Dunin-Rzuchowski (№ 1067/7); "Шекспірові твори", а не "Шекспірові твори" (№ 697/2) та ін. Взагалі, було б не зайвим надрукувати на окремому аркуші перелік помічених помилок, долучивши їх до ще не розповсюджених примірників.

Видання містить розгалужену систему покажчиків, через що користуватися ним дуже зручно: "Покажчик імен", "Покажчик назв видань", "Покажчик місця видань", "Хронологічний покажчик", "Покажчик відсутніх видань", "Покажчик автографів творів І. Франка", "Покажчик дарчих написів", "Покажчик провінієнцій".

Науково-бібліографічний опис має передмову Миколи Жулинського "Унікальний духовний скарб Івана Франка" і вступну статтю Ярослави Мельник "Бібліотека Івана Франка". Остання на широкому джерельному матеріалі ґрунтовно висвітлює складний багаторічний процес формування Франкової бібліотеки, процес, нероздільний з формуванням творчої особистості письменника.

Франко був великим бібліофілом, він з любов'ю збирав книжки, бережно до них ставився, сам їх опрацьовував або віддавав палітурнику до оправи, роблячи йому розмітки. З такою ж любов'ю складено й опис Франкової книгозбірні та здійснено видання. Надзвичайно складну комп'ютерну верстку книжки, що містить велику кількість ілюстрацій, на високому професійному рівні виконала Тетяна Масленникова, а художньо-технічну редакцію з повним знанням справи провела Майя Притикіна. Видавництво "Критика", яке спеціалізується на виданні наукової літератури, забезпечило якісний кінцевий продукт у вигляді видання вишуканого, але строго академічного.